

Golub Xénia

A történeti Magyarország görögkatolikus közösségeihez köthető kézírásos bejegyzések és tulajdonosi jegyek az Országos Széchényi Könyvtár régi szláv cirillikáiban

Az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött régi, cirill betűs, szláv nyomtatványok közül több is tartalmaz olyan kézírásos bejegyzést, tulajdonosi jegyet – bejegyzést vagy tulajdonbélyegzőt –, amelyek arról tanúskodnak, hogy ezek a könyvek egykor valamely hazai görögkatolikus közösség tulajdonában voltak.¹ Dolgozatomban a nemzeti könyvtár különböző gyűjteményeiben – a Régi Nyomtatványok Tára Régi cirillika-gyűjteményében (RC), valamint Antikva-gyűjteményében, illetve az OSZK Törzsgyűjteményében – eddig előkerült, görögkatolikus vonatkozású tulajdonosi jegyekkel rendelkező nyomtatványokat mutatom be. Kutatásomat ezúttal az 1850 előtt megjelent, cirill betűs és szláv nyelvű nyomtatványokra korlátoztam. A marginálisok közül azokra a – cirill betűs, egyházi szláv, illetve latin nyelvű – bejegyzésekre összpontosítottam, melyek a történelmi Magyarország görögkatolikus közösségeihez, személyeihez kapcsolódnak.² Beszámolómban azért sem törekedhetek teljességre, mert az említett állományrészek a feldolgozottság különböző fokain állnak, így nyilvánvalóan számolnunk kell további hasonló könyvek, illetve tulajdonosi jegyek előkerülésével.

Az OSZK Antikva-gyűjteménye őrzi azt a szerb kiadású egyházi szláv antikvát, amelyet impresszuma szerint „a makedón földön fekvő Szkenderben” (szerb nevén Skadar, mai nevén Shkodër) nyomtattak 1563-ban.³ A virágos triód, azaz pentikosztáron Hodinka Antal ajándékként került a nemzeti könyvtárba, ahol növe-

¹ A tanulmány a *Zωοδόχος Πηγή – Művelődés Bizáncban innen és túl* című, Nyíregyházán, 2019. május 16–17-én, a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskolán megrendezett workshopon elhangzott előadásom szerkesztett változata.

² A cirill betűs szövegek latin betűs átírását a bibliográfiai leírásokban és a marginálisok átírásában az MSZ ISO 9:1997 transliterálási szabványa szerint végeztem el.

³ [*Triod ili Tripesnec cvetnij. Pentikostarion.*] V grade Skenderi [Shkodër], Stefan [Marinović] od Skadra i maestro Kamilo Zaneti, 1563. Mai jelzete Ant. 1526, korábbi müncheni jelzete Lit. 110c. (*Catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum, qui in Bibliotheca Nationali Hungariae Széchényiana asservantur. Editiones non Hungarice et extra Hungariam impressae*, comp. Elisabeth Soltész, Catharina Velenczei, Agnes W. Salgó, Bp., OSZK, 1990, III, kat. T 314.) A mai szerb kutatás a nyomtatvány megjelenési helyeként Velencét, kiadójaként pedig Skadari Stefan tartja számon (Лазинь, Мирслав, *Збирка старих штампаних књига Народне библиотеке Србије, Обнова и развој након 1941. године = Археографски прилози*, 37(2015), 157–216, 206).

déki bélyegzője tanúsága szerint 1904-ben vették állományba.⁴ Már a jeles görögkatolikus tudós személyéből sejteni lehetett, hogy görögkatolikus közösségek használhatták korábban.

Számos kézirásos bejegyzése közül az első előzéklapra, talán a 19. század végén írt rutén hangzású neveket Bor Kálmán már publikálta: Vasilij Olag (cirill), Zeleznják (latin), Nemes Barna János (latin).⁵

A könyv további, cirill betűs bejegyzései nyelvi és paleográfiai jellegzetességeikkel (pl. *roku* szó használata *leta* helyett; *v* graféma írásmódja) is arra utalnak, hogy a déli szláv nyomtatvány a Magyar Királyság északkeleti régióiban, keleti szláv nyelvi közegben volt használatban már a 17. század végén. Ezt erősíti meg az első oldalára, piros színnel írt kézirásos bejegyzés – „Cvĕtna rackymi slovy pisana” („Virágos [triód] rác betűkkel írva”) –, amely jelen olvasatával tanúsítja, hogy a bejegyző tulajdonos közösség a nyomtatvány déli szláv, „rác” jegyeit figyelemre méltónak tartotta.⁶ A könyv hátsó előzéklapján található, további bejegyzése 1852-ből származhat, melynek írója a könyv pillanatnyi korát 289 évben határozta meg, nyilván a kolofonjából kiolvasott megjelenési évből kiindulva: „Siā kniga mae godov 289” („ez a könyv 289 éves”).

A pentikosztáron számunkra legizgalmasabb, hosszú, lapalji, kidörzsölt donációs bejegyzéséből Bor Kálmán csak az utólag felülírt „siā kniga poronskaā” töredéket közölte, s a helységnévben Potporanj bánáti falut vélte felismerni.⁷ Az alig olvasható, s ezért eddig közöletlen, de egyértelműen keleti szláv nyelvi jegyeket mutató marginálisból azonban pontosítható (helyesen olvasva: „požonskaā”), sőt azonosítható lett a kutatási témánk szempontjából érdekes helynév: a virágos triódot 1693-ban vásárolta két donátornő Ioan Kurilovskijtól, és adta át a pazonyi „gyáknak”⁸: „Siū knigu rekomuū Triod cvĕt[na] kupili dvĕ rabynĕ naimā Dota i Ana ot Ioana Kurilovskogo za zlotyh [...] ...dali ej doruk” Diākovi požonsk[...]. Pisav v domu Diāka pož. roku 1693”.

A helynevet tehát Nyírpazony településsel azonosíthatjuk, amit megerősít egy további fontos forrás is: 1780-ban a dorogi canonica visitatio szerint Pazonyban egy 1563-ban „a makedóniai Szkenderben” kiadott szerb redakciójú virágos triódot

⁴ Bor Kálmán publikációjában tévesen az 1909-es évszám szerepel (Бор, Калман, *Старе штампане ћирилске књиге из Земљске библиотеке Сечењи и Универзитетске библиотеке у Будимпешти = Археографски прилози*, 28(2006), 201–278, kat. 33.)

⁵ Бор 2006, i. m. kat. 33. A fenti neveket rögzítő kéz írásával egy további bejegyzés is található ugyanitt („preparāndi [...] hgomenja”), amely egy tanítóképzőre utal, talán Máriapócsra, ahol 1841/42-től működött „képezde” (preparandia).

⁶ Vö. Бор 2006, i. m. kat. 33.

⁷ Uo.

⁸ A leggyakrabban a kántorokra használt „gyák”, azaz „deák” szó jelentéséről a 17. századi görögkatolikus forrásokban részletesebben ld. DAMJANOVICS Judit, *A munkácsi egyházmegye papjainak és kántorainak szellemi élete a 16–18. században* = BAÁN István, *Bizáncan innen és túl, Tanulmányok*, szerk. Görföl Tibor, Nyíregyháza, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2018, 547–559, itt: 549–550. A tanulmány első megjelenése: *Borsod-Abajj-Zemplén Megyei Levéltár Évkönyve*, 7(1994), 31–43.

öriztek.⁹ A könyv kolofonját záró egyszerű dísz két oldalán még egy kézirásos bejegyzéstördék olvasható az 1699-es évszámmal, amely ezek szerint szintén Pazonyban kerülhetett a pentikosztáronba: „ot rožde[...] H[risto]va 1699”.

Érdekes adalék, hogy Pazonyból ismerünk hasonló korú, bár más kéztől származó egyházi szláv nyelvű bejegyzést egy 1632-ben Lvovban nyomtatott *Anthologion*ból, melyet a nyíregyházi Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola könyvtára őriz.¹⁰ A donációs bejegyzés Pavel Vasilski „prezvitert” (papot) említi „Pozsonka” falu Szent Mihály-templomában, ahová Stefan vencsellői „prezvitertől” vásárolták adakozó kedvű hívek a könyvet tizenkét „magyar aranyért”.¹¹ A bejegyzés végén az olvasható, hogy írója Ioan orosi pap („svâšenik”) volt, aki 1698-ban bizonyos „Panteleimon cerkovnik” társaságában „igyekezett ebben az ügyben” (alighanem a könyv eljuttatásában, megszerzésében). A bejegyző az évszámot és a helynevet latinul is megismételte: „Anno Dno (!) 1698 Pazon Diak”.

Az Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tára Régi cirillika-gyűjteményében – amelynek alapjait a Todoreshku Gyula (1866–1919) gyűjtő hagyatékával, 1920-ban a nemzeti könyvtárba került cirill betűs könyvek vetették meg – jelenleg 45 déli és keleti szláv nyomtatvány található a 17–19. századból.

Kézírásos tulajdonbejegyzése alapján egy hazai görögkatolikus közösséghez tartozott az RC 138 jelzetű, Lvivben (Lvov, Lemberg) nyomtatott *Liturgiarion*, melyet utólag kipótolt címlapja alapján korábban tévesen 1681-re datáltak (*l. ábra*).¹²

A könyv valójában 1666-ban, a Lvovi Istenszülő Elhunytá Testvérület nyomdájában készült, azaz a lembergi *Liturgiarion* második kiadása, melynek első füzetét a harmadik, 1681-es kiadásból pótolták ki valószínűleg a 18. század elején, a könyv újrafűzése és -kötése során.¹³ Az Előszenteltek liturgiájának szövege alatt, a 283v–291. fóliók alján húzódó, de az újrakötés során helyenként levágott marginálisa arról számol be, hogy a könyv már 1682-ben egy magyarországi ruszin faluba, Toriszka templomába került: „Ezt a Liturgiaron könyvet, azaz Služebniket Lvovból Petr könyvárustól vettük 1682-ben 50 aranyért, a toriszkai templomnak ...,

⁹ BAÁN István, DAMJANOVICS Judit, *A munkácsi görögkatolikus egyházmegye zenei élete a 18. században* = BAÁN 2018, i. m. 561–581, itt: 569. A tanulmány első megjelenése: *Magyar Egyházzene*, 12(2004/2005), 1, 3–20.

¹⁰ Ant20174/1. OJTOZI Eszter, *A Görögkatolikus Hittudományi Főiskola könyvtárának szláv és román cirillbetűs könyvei*, Debrecen, KLTE Kvt., 1985, kat. 8.

¹¹ A pazonyi templom címünnepe a 18. század közepén már a Szent Kereszt felmagasztalása volt, ma pedig az Istenszülő oltalma.

¹² *Leiturgiarion si est”, Služebnik” o[t] lyturgij s. Vasilija Ve[l]. Ioan[n]a Zla[t]ou[s]. i prež[d] es[va]šennyh”. V” Lvove, tšaniem ... Bra[t]stva Uspenija ... , roku o[t] r[o]ž[dest]va H[risto]va, 1666. Korábbi jelzete Tod. 5030/1. volt. A Todoreshku-gyűjtemény Akantisz Viktor által készített lajstromában „Leiturgiarion. Lemberg 1681.” leírással szerepelt (AKANTISZ VIKTOR, *Dr. Todoreshku Gyula és neje Horváth Aranka régi magyar könyvtára*, Bp., Stephaneum, 1922, 90). Ezt a meghatározást vette alapul a RC-gyűjtemény máig használatos, de javítás alatt álló jegyzéke is. A példány történetéről bővebben egy külön publikációban számolok be.*

¹³ Köszönöm Tóth Zsuzsannának, hogy a könyvet alapos restaurátori vizsgálatnak vetette alá, és következtetéseit rendelkezésemre bocsátotta.

1. ábra. A Lembergben 1666-ban nyomtatott Liturgiaron utólag kipótolt címlapja, 1681 (OSZK RNYT, RC 138)

mi adtunk rá pénzt: ... telbahi Jakub Veška, Vasilko 30 garast, Marina Pavellel 10 garast ...” („Siú knigu glagolemuú Lýtourgiarion sie est Služebnik” kupilismo od Petra knigonosa ze Lvova v roku 1682 za zlotyh 50, ato do cerkvi torisko[voj?] dali na nû pênâžez zlot. polčetverta šo otkazal Âkub Veška zo Telbaha takôž Vasilko groš 30, Marina z Pavlom groš 10, ostatok zo věrných grošij doložilismo protož tuú knigu nema nikôž ot cerkve toriskoj nikogdaže otbirati pod klâtvoú a kto budet na nej otpravlâti povinen zavšegda Boga moliti zat šo na nû dali pracu svoú

2. ábra. A lebergi Liturgiaron donációs bejegyzése,
az 1682-es évszámmal és a toriszkai templom említésével (OSZK RNYT, RC 138)

za otpušen ie grěhov ih”) (2. ábra).¹⁴ A Liturgiaron fol. 284r legalján feltűnik egy papnév is, mely talán az 1682-es bejegyzéshez tartozott, de a könyv körbevágása során sérült: „Mihal Buhovec prez[viter] toriski”.

Toriszka (Torysky, Ториски), középkori magyar nevén Tarcafő falu Lőcsétől északkeletre fekszik, s 1537-ben Lőcse városa telepítette be ruszinokkal. A görög-katolikus hitre tért közösség Szent Mihály fővezérnek szentelt fatemplomát Parthén Péter püspök (1651–1664) szentelte fel. Első parókusának nevét 1663-ból ismerjük.¹⁵ 1701-ben itt kezdte a szepességi parókiákon tett kánoni látogatását De Camillis János József munkácsi püspök (1689–1706). A vizitáció jegyzőkönyve arról számol be, hogy a templom az alábbi egyházi könyvekkel rendelkezik: misekönyv (liturgiakon), evangélium (evangéliumoskönyv), epistolarium (apostoloskönyv), zsolttároskönyv („Misale (!), Evangelium, Postilla, Psalterium et alii libri Ecclesiastici”).¹⁶ Az irat szerint a parókus neve ekkor „Ioannes Buchowecki” volt, aki – az általános gyakorlatból kiindulva – talán az OSZK-ba került *Liturgiaron* könyvbejegyzésében említett korábbi parókus, Mihal fia lehetett.¹⁷ A cirill adományozási bejegyzés, valamint e másik, nemrég közölt forrás alapján tehát a 17–18. század fordulóján két eddig hiányzó papnévvel bővül a toriszkai parókusok sora.

¹⁴ A bejegyzés átíratában a jobb érthetőség kedvéért az eredetitől eltérően, nagy kezdőbetűvel közlöm a tulajdonneveket, külön jelölés nélkül feloldom a szófeletti betűket, a titlós rövidítéseket és a betűkkel jelzett számokat.

¹⁵ 1663: Lukáš Šambronský, 1664: Ján Jamborský. Az eperjesi görögkatolikus egyházmegye sematizmusa a következő papnevet – Andrej Andrejkovič – 1730-ból ismeri: BORZA, Peter, GRADOŠ, Juraj, *Historický schematizmus farností Prešovskej metropolie, Prešovska archieparchia*, Prešov, Prešovská univerzita, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2016 (Gréckokatolícka cirkev na Slovensku, 8), 652–656.

¹⁶ Köszönöm Baán Istvánnak, hogy a vizitáció általa közölt jegyzőkönyvére felhívta a figyelmet: BAÁN István, *Giovanni Giuseppe De Camillis görög misszionárius és munkácsi püspök (1689–1706) levelei*, Nyíregyháza, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2017 (Collectanea Athanasiana, II, Textus/Fontes, 13), 309–310.

¹⁷ BAÁN 2017, i. m. 311.

A könyv donátorainak származási helyeként feltüntetett Telbah bizonyára a szomszédos Stelbach (Csendespaták, Tichý Potok) ruszin települést takarja. Stelbach a Szentlélek alászállásának szentelt görögkatolikus templomát Bizánczy György püspök kéziratos szentelési könyve is említi 1717-ben.¹⁸ Az 1747-es javadalom-összeírás szerint Balázsvágás görögkatolikus parókiájának filiája volt.¹⁹

Az említett *Liturgiarion* fol. 159r függőleges margóján egy másik cirill szelvényzetet is elhelyeztek, mely az 1724. január 14-én történt földrengésről számol be: „roku 1724 dnâ 14 ianuaria träsëniâ zemli bylo”. Az ónaptár használatából adódóan ez bizonyára az a földrengés lehetett, amelyről magyar forrásokban 1724. január 29-i dátummal a közeli Iglóról, de Felvidék és Erdély több településéről is vannak adatok.²⁰

A nemzeti könyvtár törzsgyűjteményében található egy szintén Todoroszku Gyula révén bekerült kötet, amely ugyancsak görögkatolikus provenienciájú. A parókusok feladatait összefoglaló, papi szemináriumoknak szánt tankönyvet Parfenij Sopkovskij szmolenszki püspök állította össze – a Fehéroroszországban 1993-ban szentté avatott – Georgij Konisskij moguljovi érsek megbízásából II. Katalin korában (*O dolžnosteh" presvÿterov" prihodskih"...*).²¹ A hasznos tankönyvet 1776-ban Péterváron, majd 1787-ben Moszkvában is kiadták. Népszerűségét mutatja, hogy Budán, az Egyetemi Nyomda cirill sajtóján is kinyomtatták 1798-ban, majd 1810-ben is. A budai nyomtatványt nemcsak a magyarországi ortodoxok, hanem a görögkatolikusok is használták. Az OSZK példánya az előzéklapján található latin bejegyzés szerint a miszticei bazilita Szent Mihály-monostoré volt (Bereg vm., на Імстичово, Ukrajna): „V. Monasterii Misticziensis. Varmegye Bereg” (3. ábra).

A miszticei monostort 1676-ban Zékán János (innen népszerű előneve: „Miszticei János”) püspök alapította, s a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye nyolc akkori monostorának egyike volt. A kiadvány másik, egykor a máriapócsi bazilita monostorához tartozó példányát ma a debreceni Egyetemi Könyvtár őrzi, benne egy 1844-ből való monostori ex librissel.²²

Az OSZK RNYT Régi cirillika-gyűjteményében található pocsajevi, 1734-es kiadású *Služebnik*, azaz *Liturgikon* 1953-ban vásárlás útján került a nemzeti könyv-

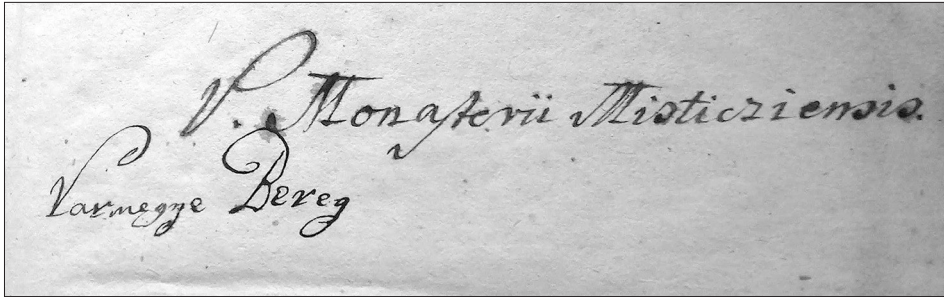
¹⁸ A püspök ekkor „Antoni P.” parókust szentelte a stelbachi templomba (Georgiâ Gennadiâ Bizantiâ, roku Božîâ 1717 priobšilîsâ rukopoloženiem” ... [H. n.], 1946, másolat. 5. A szentelési könyv Bendász István átiratában maradt fenn a beregszászi levéltárban. Köszönöm Végheő Tamásnak, hogy a forrásról készült felvételekbe betekintést engedett számomra.

¹⁹ *Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez, Az 1747. évi javadalom-összeírás*, közread. Végheő Tamás, Terdik Szilveszter, Nyíregyháza, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2015 (Collectanea Athanasiana, II, Textus/Fontes), 585.

²⁰ MŰNICH Sándor, *Igló királyi korona- és bányaváros története* 3, Igló, Városi Tanács, 1896, 302.

²¹ SÓPKOVSKIJ, Parfenij, *O dolžnosteh" presvÿterov" prihodskih", o[t] slova Božîâ, sobornyh" pravil" i oučitelej cerkovnyh", sočinennâ ...*, V" Budimě, v" Týpografii Kralevszago ouniversÿteta, 1798. Raktári jelzete: 628.094.

²² ОЛТОЗИ Eszter, *A máriapócsi baziliták cirillbetűs könyvei*, Debrecen, KLTE Kvt., 1982, kat. 118.

3. ábra. A miszticei monostor tulajdonosi bejegyzése (OSZK, Törzsgyűjtemény, 628.094)

tárba.²³ Első számozatlan oldalán olvasható, magyar nyelvű bejegyzése („Mincsics Bazil 1752. maj. 18. neje Olesza”) nem korabeli, hanem a 19. század végéről származhat, feltehetőleg attól a személytől, aki a könyv többi marginálisát is írta. Az egyik lapalji bejegyzés „mag. Emmanuil Bigari” 1879-ben, Nagypolányban tartott névnapjáról emlékezik meg (p. 155: Tezoimenie mag. Emmanuila Bigaria proish. v” V. Poláně ot” 1879. god. dnâ 15-go aprilâ). Ugyanezen oldal függőleges margójára azt írták, hogy az említett Bihary Emanuel 1894-ben lett a hosztovicei kerület esperese (ot” 1894 blagočinnjy sobora gostovickogo).²⁴ Ifj. Bihary Emmanuel 1854-ben született, 1878-ban végzett az ungvári szemináriumban.²⁵ Ez évben szentelték pappá, a nagypolányi parókiát pedig 1879–1896 közt látta el.²⁶ Nagypolány (korábbi magyar nevein Polena, Nagypolyána, ruszin nevén Велика Поляна, szlovák nevén Veľká Poľana) ruszin falu volt Zemplén vármegyében, az Eperjesi Görögkatolikus Egyházmegyében. Szent Mihály-templomát már Bizánczy püspök szentelési könyve említi 1717-ben, Popovics Bazil parókus nevével,²⁷ de fatemplomát az 1750–1752-es vizitáció írja le, kiemelve, hogy parókusa hat

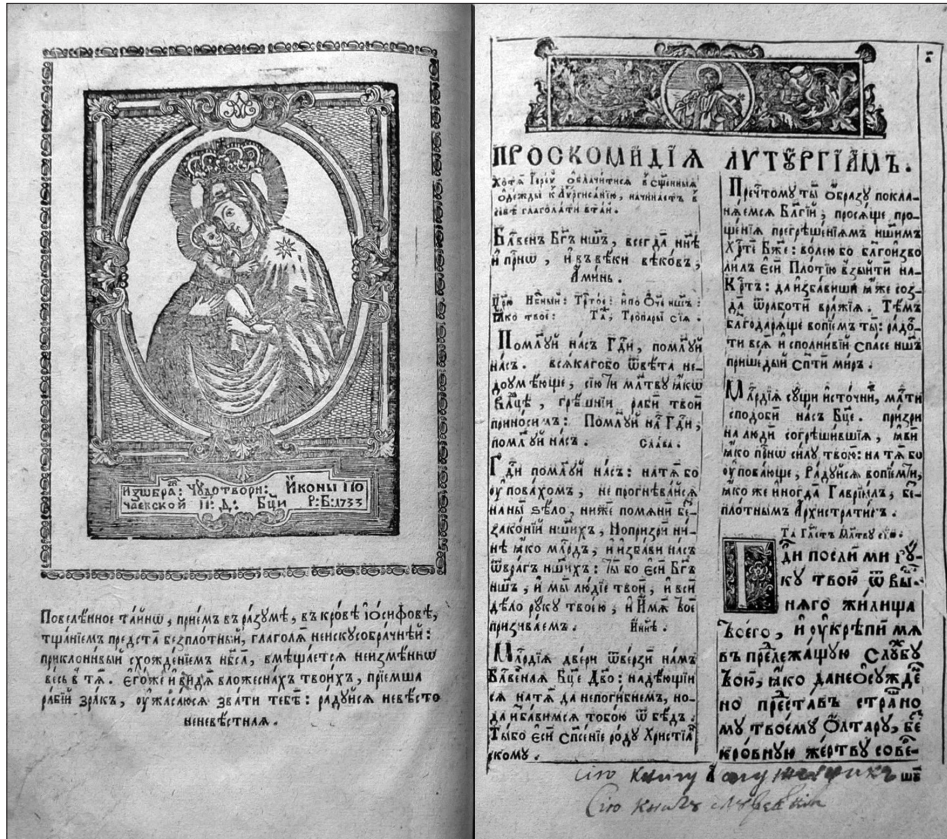
²³ *Služebnik*, „soderžas” v sebě po činu s[vá]tyâ vostočnyâ c[e]rkvî, ly[tur]gîi: iže v s[vá]tyh” o[t]ca n[a]šego Ioana Zlatoustago, i pročââ ierejskaâ služenîâ, s službami voskresnymi pra[zd]ničnimi i obšimi, [Počaiv], tÿpom” izdadesâ v Obiteli počaevskoj Uspenîâ pr[esvâ]tyâ B[ogorodi]cy, roku o[t] rož[denîâ] Hr[ist]ja 1734. Raktári jelzete: RC 8.

²⁴ Köszönöm Baán István segítségét a bejegyzés értelmezésében. Az Eperjesi Görögkatolikus Egyházmegyébe tartozó esperesi kerület központja, Hosztovica, magyar nevén Vendégi, a lengyel határ közelében fekvő, szintén ruszin falu, amely valaha a homonnai Drugeth, majd a Csáky-uradalomhoz tartozott. Görögkatolikus templomát 1746-ban építették. Bihary Emmanuel azonos nevű édesapja (1827–1878?) 1872-től volt a község parókusa.

²⁵ *Schematismus venerabilis cleri Graeci ritus catholicorum Dioecesis Eperjesiensis pro anno Domini 1878. ab erecta sede episcopali anno 58*, Eperjes, Eperjesi Bankegyelet Ny., 1878, 147, 156.

²⁶ Bihary további életrajzi adatait ld. *Schematismus venerabilis cleri Graeci ritus catholicorum Dioecesis Eperjesiensis pro anno Domini 1898. ab erecta sede episcopali anno 78*, Eperjes, Pannonia Ny., 1898, 265.

²⁷ *Georgiâ Gennadiâ Bizantiâ ...* 1946, i. m. 4.

4. ábra. A Pocsajevben 1734-ben kiadott Služebnik nagypolányi vonatkozású adományozási bejegyzésének kezdete (OSZK RNYT, RC 8)

éve meghalt.²⁸ Az I. világháború után újjáépített templomot a II. világháborúban felrobbantották. A környékbeli településektől eltérően a görögkatolikus hitéhez ragaszkodó falu végül az 1970-es években annak esett áldozatul, hogy területén egy mesterséges víztározót alakítottak ki.

Mincsic Bazil neve és az 1752-es évszám Bihary idején még talán nehezen, de olvasható volt a könyv korai, megfakult bejegyzései közt, és azt a megőrzés szándékával írhatta át – feltehetőleg – maga a parókus.²⁹ Ugyanezt tette ugyanis

²⁸ Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez: Olsavszky Mihály Manuel munkácsi püspök 1750–1752. évi egyházlátogatásainak iratai, közread. Véghső Tamás [et al.] Nyíregyháza, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2015 (Collectanea Athanasiana, II, Textus/Fontes), 69–70.

²⁹ Az interneten is kereshető családtörténeti adatbázisok tanúsága szerint a Mincsic név Nagypolány 18. századi lakossága körében előfordult.

a liturgikon 1–14. oldalain húzódó egyházi szláv nyelvű, keltezetlen, de vélhetően 18. századi, még töredékeiben olvasható, viszont megfakult donációs bejegyzéssel, mely az átíró olvasatában a következő: „Šiu knigu Služebnik” kupil” rab” Božij Lukač” Zubačovič za zolotyh vonašej [...] i mariâš” edenom do hramu [...] arhistratiga crkve velikopolânskoj za otpušenie grihov” svoih” i za [...] sorodnikov” svoih””, azaz a liturgikont bizonyos Zubacsovics Lukács vásárolta a nagypolányi Szent Mihály-templomnak saját és rokonai üdvözlésére (4. ábra).

Bár kimutatásuk távolról sem tekinthető lezártnak, a máriapócsi bazilita monostor könyvtárából is kerültek könyvek nemzeti könyvtárunk állományába. A monostori bibliotéka zöme a szerzetesi könyvtárak államosításával (1951) az Országos Könyvtári Központba (1945–1952), majd a Népkönyvtári Központba, illetve az OSZK Könyvelosztójába (KEO, 1954–1960) jutott.³⁰ A végül 1951-ben és 1971-ben javarészt Debrecenbe, az Egyetemi Könyvtárba (102 köt.) és Nyíregyházára, a Görögkatolikus Hittudományi Főiskola könyvtárába került egyházi szláv könyveket Ojtozi Eszter dolgozta fel. 1982-ben Ojtozi 145 pócsi provenienciájú kötetéről tudott különböző helyeken.³¹

Az Országos Széchényi Könyvtár állományába vett máriapócsi eredetű, különböző nyelvű példányok száma egyelőre nem ismert. Az alábbiakban tárgyalandó néhány, pócsi tulajdonosjeggyel rendelkező kiadvány keleti szláv, illetve magyar nyomdákban, egyebek közt az Egyetemi Nyomda 1796-tól Budán működő cirill sajtóján készült szláv – egyházi szláv, illetve szerb – nyomtatvány.

A kijevei Barlangkolostor nyomdájában 1762-ben készült *Liturgikon* hiányzó címlapja miatt eddig azonosítatlan volt (5. ábra).³²

Meglevő előszava annyit árult el róla, hogy II. Katalin cárnő (1762–1796) korában nyomtatták. Máriapócsi provenienciájára a monostori könyvtár tulajdonbélyegzője és a gerincére ragasztott vignetta is utalt. A könyv végén egy hétoldalas, szép kézírással írt kiegészítés található, amely bizonyára Pócson került a példányba (6. ábra).

Ez azért is érdekes, mert több pócsi provenienciájú, nyíregyházi könyvben találtunk igényes, 19. századi kézíratos betoldásokat, többlapos kiegészítéseket, melyek arra engednek következtetni, hogy elég komoly könyvmásoló tevékenység folyt a monostorban még a 19. század közepén is. Az OSZK liturgikonjába kötött kiegészítést alkotó kéz azonban egyelőre ezek közül egyikkel sem mutat egyezést.

A máriapócsi monostor könyvtárának tulajdonbélyegzőjét és a gerincre ragasztott vignettát (az 1570. sorszámmal) megtaláljuk Atanasije Stojković háromkötetes, illusztrált *Fisika* című könyvének 3. kötetén is, amely Budán, az Egyetemi

³⁰ Az államosításról bővebben ld. HORVÁTH Viktor, *Könyvek és könyvtárak államosítása Magyarországon (1949–1960)* = *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1974–1975*, Bp., OSZK, 1978, 233–261.

³¹ OJTOZI 1982, i. m. 16.

³² *Služebnik*, [Kiiv], v” ... Kievopečerskoj Laŭrě ... v” lěto ... [1762]. Raktári jelzete: RC 256.

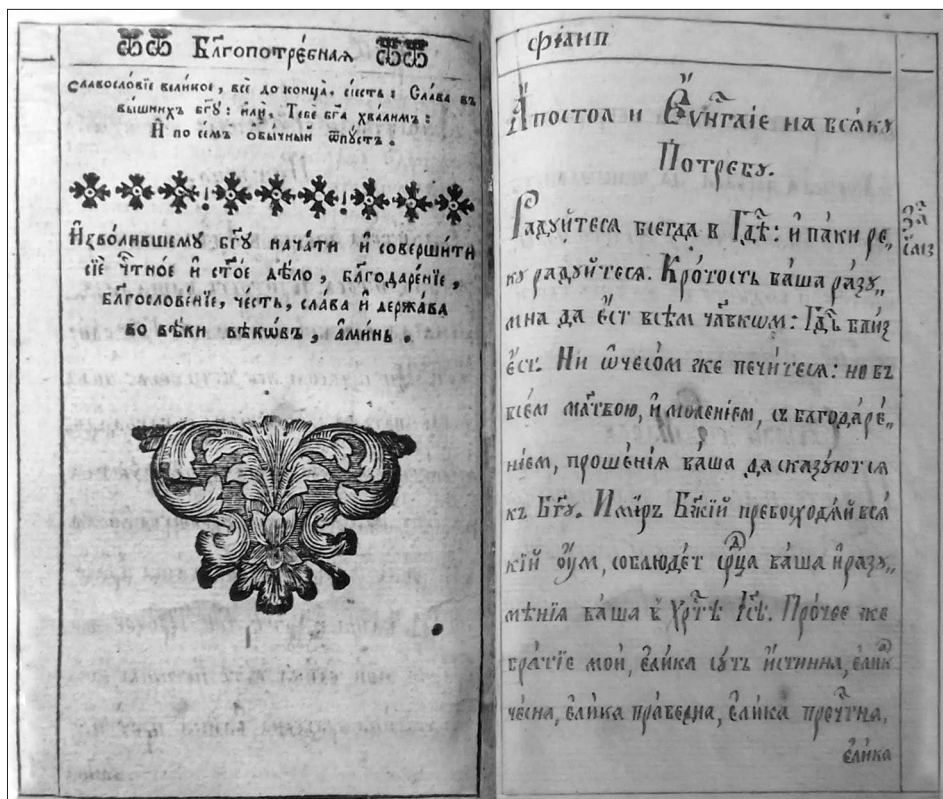
5. ábra. 1762-ben a kijevi Barlangkolostorban nyomtatott Liturgikon a máriapócsi monostor egykori könyvtárából (OSZK RNYT, RC 256)

Nyomdában jelent meg először 1803-ban.³³ A pesti Egyetem nyomdájában készült nyomtatvány az első szerb természettudományi könyv. Szerzője, Atanasije Stojković (1773–1832), a szerb felvilágosodás sokoldalú alakja Pest-Budáról indult, majd a harkovi egyetem rektori címéig vitte. Stojković egyúttal az első újkori szerb regény (*Aristid i Natalija*) írója, de az *Újszövetség* fordításával is foglalkozott.

A *Fisika* harmadik kötetének címlapján az alábbi cirill betűs tulajdonbejegyzést olvashatjuk: „1856 Anatoliâ Kralickii čina S. Vasiliâ V. monaha” („1856 Anatolij Kralickij N. Szt. Bazil rendi szerzetese”) (7. ábra).

Anatolij Kralickij (Kralitzky Anatol, 1835–1894), a ruszin történetírás és etnográfia meghatározó alakja bazilita tanulóévei (Máriapócs, Krasznibrod) idején, 1856-ban Pócson helyezte el kézjegyét a könyvben. Kralickij 1852-ben lett bazi-

³³ *Afanasia Stojkoviča svobodnyh" hudožestv" i filosofii doktora ... Fysika, prostym" ázykom" spisana za rod" slaveno-serbskij, V" Budimě, pismeny Kralevszkago univěrsiteta, 1801–1803. Raktári jelzete 36.811/3.*

6. ábra. Kéziratokiegészítés a máriapócsi provenienciájú Liturgikon végén
(OSZK RNYT, RC 256)

lita szerzetes, 1858-ban szentelték pappá. Az ungvári szemináriumban, a máriapócsi, majd a krasznibrodí monostorban töltötte tanulóveit. 1869-től volt a munkácsi monostor igumenje, életét is ott fejezte be. Jelentős könyvtárat gyűjtött össze.³⁴

Máriapócsról a háromkötetes *Fisiká*ból (1801–1803) csak a 3. kötet került az OSZK állományába 1961-ben. Második kötetét – szintén Kralickij tulajdonbejegyzésével – a Debreceni Egyetemi Könyvtárban 1953-ban vették állományba.³⁵

³⁴ A természetrajzkönyv első borítófedelének belső oldalán még egy latin betűs kézírásos bejegyzést is találunk: „Leukanits Durko [...]”. A Leukanics/Lefkánits/Левканич, illetve a Lenkánics családnév is előfordul a 19. század görögkatolikus egyháztörténetében, bár – a név jelen olvasatából adódó – György keresztnevű tagját egyelőre nem sikerült azonosítani.

³⁵ Ортози 1982, i. m. kat. 122.

7. ábra. Anatolij Kralickij kézirásos bejegyzése egy budai szerb nyomtatványban, mely egykor a máriapócsi monostorhoz tartozott (OSZK, Törzsgyűjtemény, 36.811/3)

Ojtozi Eszter Debrecenben további két pócsi eredetű könyvben találta meg Kralickij tulajdonbejegyzését.³⁶

Egy másik budai szerb nyomtatvány is Máriapócsról került a nemzeti könyvtárba. Zaharije Orfelin *Večnyj kalendar* (Öröknapár) című könyvében (Buda,

³⁶ Ojtozi 1982, i. m. kat. 112–113, 127.

8. ábra. Deskó Martinián kézírásos bejegyzése egy máriapócsi provenienciájú szerb öröknaptárban (OSZK, Törzsgyűjtemény, 814.083)

Egyetemi Nyomda, 1817) is megtaláljuk a monostor tulajdonbélyegzőjét. 1965-ben került az OSZK állományába.³⁷

Zaharije Orfelin (1726–1785) a szerb késő barokk kultúra meghatározó alakja, író, költő, történetíró és rézmetsző volt. A karlócai érsekek udvarában, majd Velenécében Dimitrios Theodosiou nyomdájában tevékenykedett. Az első szerb folyóirat (*Slavenoserbskij magazin*, 1768) beindítója, s az első kalligráfia-könyv megalkotója volt (1778). Nagy Péter cárról oroszul írt komoly történeti munkáját Velenécében, majd Péterváron is megjelentette. Öröknaptárának első kiadása Bécsben jelent meg 1783-ban.

A második, budai kiadás OSZK-beli példánya egy magyar nyelvű kézírásos bejegyzést is tartalmaz a címlapján: „Deskó Martinián ... áldozár tulajdona” (8. ábra). Deskó Martinián (Мартиниан Дешко, 1814–1880) a 19. századi görög-katolikus sematizmusok alapján 1831-ben lett a bazilita rend tagja, 1838-ban

³⁷ ORFELIN, Zaharije, *Večnyj, to est' o[t] načala do konca mira traušij kalendar' ... napisan" Zahariem" Orfelinom"*, V" Budině gradě, izdiveniem Typografii Kralevszkago ouniversiteta peštanskago, 1817. Raktári jelzete: 814.083.

szentelték pappá.³⁸ 1833-ban a krasznibrodi,³⁹ 1839-ben a máriapócsi,⁴⁰ 1841-ben a miszticei,⁴¹ 1844-ben,⁴² 1846-ban és 1848-ban a krasznibrodi monostor szerzetesapja volt.⁴³ 1870-ben a husztbaranyai,⁴⁴ 1874-ben és 1876-ban a miszticei monostorban élt.⁴⁵ 1878-ban már „erejefogyott” (deficiens), azaz nyugalmazott papként írták össze ugyanitt.⁴⁶ Az Udvari István által publikált máriapócsi ramotáskönyvből tudjuk, hogy 1880. április 17-én hunyt el Munkácson.⁴⁷

Bizánczy Gennadius György munkácsi püspök (1713–1733) katekizmusát (Nagyszombat, Egyetemi Nyomda, 1727), melyben szintén megtalálható a máriapócsi monostori könyvtár tulajdonbélyegzője, 1977-ben vették az OSZK állományába.⁴⁸ Kézírásos bejegyzéseket is tartalmaz az előzőkén: a máriapócsi könyvtár possessorbejegyzését 1824-ből („Inscriptus cathalogo libror. V. Monasterii M. Potsensis anno 1824”), valamint egy másik latin és cirill betűs, áthúzott bejegyzést Széka/Szejka Ezekiel szerzetes possessor nevével („Ezekiel Széka Ord. S. Bas. Magni Religiosus 1818”) (9. ábra).⁴⁹

³⁸ *Шематизм иноков чина св. Василия Великого, Угорския области, на год 1870*, Унгвар 1869. (www.petergen.com/bovkalosp/ugria1870.html; letöltve: 2019. 08. 15.)

³⁹ *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Eperiessiensis Graeci ritus catholicorum pro anno Domini MDCCCXXXIII, ab erecta sede episcopali anno XIII*, Eperiessini, typis Michaelis Raedlitz, [1833], 138.

⁴⁰ *Schematismus venerabilis cleri Graeci ritus catholicorum dioecesis Munkácsiensis pro anno Domini MDCCCXXXIX*, Cassoviae, typis Caroli Werfer, [1839], 274.

⁴¹ *Schematismus venerabilis cleri Graeci ritus catholicorum dioecesis Munkácsiensis pro anno Domini MDCCCXLI*, Cassoviae, typis Caroli Werfer, [1841], 292.

⁴² *Schematismus almi protohegumenatus seu provinciae religiosorum Gr.-Catholicorum Ordinis S. Basilii Magni, Magno-Karolini*, 1844, 17; *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Eperiessiensis Graeci ritus catholicorum pro anno Domini MDCCCXXXIV, ab erecta sede episcopali anno XIV*, Cassoviae, typis Eilingerianis, 1844, 171.

⁴³ *Шематизм иноков чина ...*, i. m.

⁴⁴ *Schematismus venerabilis cleri Graeci ritus catholicorum dioecesis Munkácsiensis pro anno Domini 1870*, Ungvár, Jäger K. Ny., [1870], 211.

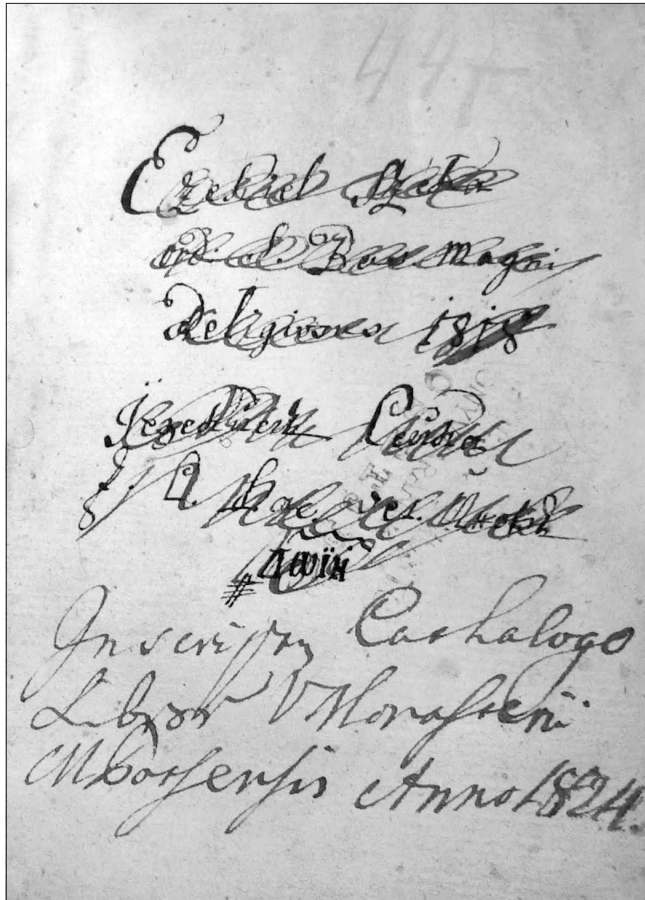
⁴⁵ *Шематизм русского иночествующего духовенства в Угрии на 1873 год*, Унгвар, 1872. (www.petergen.com/bovkalosp/ugria1873.html; letöltve: 2019. 08. 15.). *Schematismus venerabilis cleri Graeci ritus catholicorum dioecesis Munkácsiensis. Ad annum Domini 1874*, Ungvár, Jäger, Alberti Ny., 1874, 217. *Schematismus venerabilis cleri Graeci ritus catholicorum dioecesis Munkácsiensis ad annum Domini 1876*, Ungvár, Pollacsek M. Ny., 1876, 328.

⁴⁶ *Schematismus venerabilis cleri Graeci ritus catholicorum dioecesis Munkácsiensis ad annum Domini 1878*, Ungvár, Jäger K. Ny., 1878, 371.

⁴⁷ UDVARI István, *A máriapócsi monostor régi ramotáiról = Uő, Ruszinok a XVIII. században, Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok*, Nyíregyháza, Bessenyei Gy. K., 1992 (A Vasvári Pál Társaság Füzetei), 151–174, 162.

⁴⁸ *Kratkoe pripadkov" moralnyh", ili npravnyh" sobranie ...*, V" Ternavč, týpo[m] Akade[m]. lěta H[risto]va [1727]. Raktári jelzete 323.559.

⁴⁹ A cirill bejegyzés átírata: „izekiel" Sejka Č. S. Vas. vel. inok" 1818”.

9. ábra. A máriapócsi könyvtár ex libris bejegyzése és Szejká Ezekiel szerzetes áthúzott kézjegye Bizánczy püspök Katekizmusában (OSZK, Törzsgyűjtemény, 323.559)

Szejká az eperjesi egyházmegye sematizmusai alapján 1825-től már bizonyosan a krasznibrodi monostorban élt,⁵⁰ ahol 1833-ban egyébként a fentebb említett Deskó Martinián is.⁵¹ Itt is hunyt el 1835 augusztusában.⁵² A Pócson maradt könyv bejegyzése is tanúsítja, hogy korábban Máriapócon lehetett szerzetes.

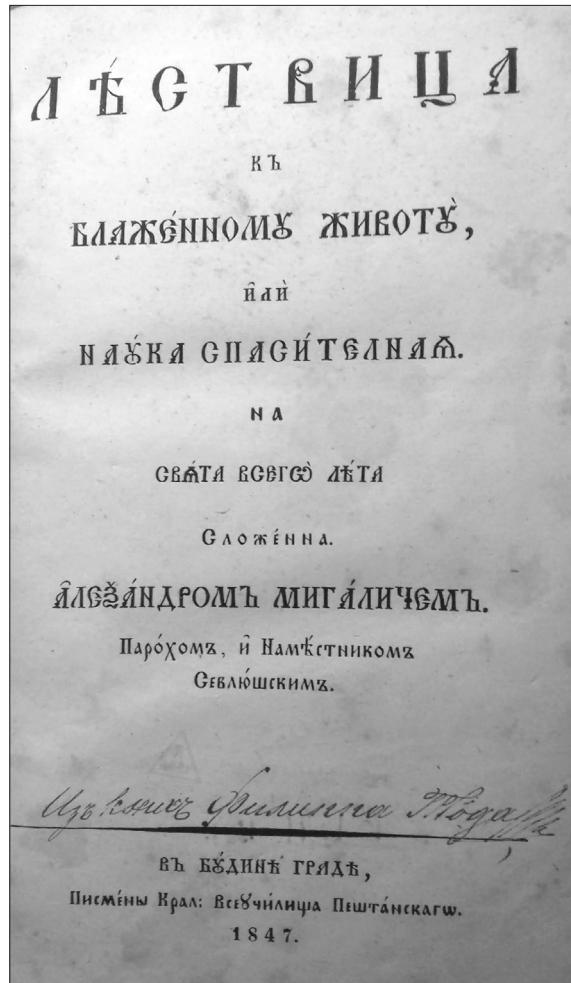
⁵⁰ *Schematismus venerabilis cleri Graeci ritus catholicorum dioecesis Eperiessensis pro anno Domini MDCCCXXV. ab erecta sede episcopali anno quinto*, Cassoviae, [1825], 111.

⁵¹ *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Eperiessensis Graeci ritus catholicorum pro anno Domini MDCCCXXXIII. ab erecta sede episcopali anno XIII*, Eperiessini [1833], 118, 138. Széka neve érdekes módon nem szerepel a munkácsi egyházmegye 1814., 1816., 1821., 1822. évi sematizmusában.

⁵² UDVARI 1992, i. m. 160.

Mihálits Sándor (Alexandr Migalics, Олександр Мигалич) *Lépcső az igaz élethez avagy az üdvösség tudománya, az esztendő ünnepeire* című műve Budán, az Egyetemi Nyomdában látott napvilágot 1847-ben.⁵³ Mihálits Sándor (1800–1852) nagyszülősi görögkatolikus papként írta az egyházi szláv nyelvű, de ruténeknek szánt művet.⁵⁴ Huszonnyolc homíliát tartalmaz, s a Kárpát-vidéken Lucskay Mihály (1789–1843) beszédgyűjteménye (*Cerkovniâ besedy...*, Buda, 1831) után a legnépszerűbb ilyen műfajú könyv volt a korban.⁵⁵ Az OSZK példányának kötetabláján a „Máriapócsi monostor könyvtárának pecsétje” feliratú tulajdonbélyegzőt találjuk, a könyv címlapján pedig a következő, cirill betűs, kézirásos tulajdonbejegyzést: „Iz knig” Filippa Toda”.

(10. ábra)
Tóda Fülöp (1847–1902) 1864-ben lépett be a bazilita rendbe, 1872-ben szentelték pappá. 1870-ben Máriapócson másodéves teológushallgatóként írták össze, később házfőnök is volt.⁵⁶ 1902. február

10. ábra. Tóda Fülöp tulajdonosi bejegyzése Mihálits Sándor beszédgyűjteményének máriapócsi provenienciájú példányán (OSZK, Törzsgyűjtemény, 808.663)

⁵³ Mihálits Sándor, *Lěstvica k" blažennomu životu, ili Nauka spasitelnaâ, na svâta vsego lěta, složenna Aleksandrom" Migaličem"*, V" Budině gradě, pismeny Kral. vseučiliša peštanskago, 1847. Az OSZK törzsállományi példányának jelzete: 808.663

⁵⁴ A szerző életrajzi adataiért köszönettel tartozom Véghseő Tamásnak.

⁵⁵ A *Lěstvicá*nak SzAGKHF könyvtárában is van egy példánya. Jelzete: Ant10260.

⁵⁶ *Schematismus venerabilis cleri Graeci ritus catholicorum dioecesis Munkácsiensis...* 1870, i. m. 210.

10-én halt meg Pócson.⁵⁷ A nyíregyházi hittudományi főiskola könyvtárában az ő tulajdonbejegyzését tartalmazza egy hasonló, de magyar nyelvű homíliagyűjtemény.⁵⁸

Bár kézirásos bejegyzést nem tartalmaz, pócsi monostori tulajdonbélyegzője miatt érdemes még megemlíteni a *Rukovodstvo k" slavenskomu krasnorěčŕŕŭ vo oupotreblenŕe lŭbitelej slavenskago āzyka...* (Útmutató a szláv retorikához azok számára, akik szeretik a szláv nyelvet) című, szerb nyomtatvány (Buda, Egyetemi Nyomda, 1821) a nemzeti könyvtárban őrzött példányát, amelyet 1961-ben vettek az OSZK állományába.⁵⁹ Szerzője Avram Mrazović (1756–1826) volt, aki a Magyar Királyság ortodox népiskolái számára írt szláv nyelvű tankönyveket és tanári segédkönyveket, valamint az első szerb tanítóképzőt is megszervezte.

Golub, Xénia

**Маргиналии и владельческие знаки, связанные
с греко-католическими общинами исторической Венгрии
в старых кириллических печатных книгах
Национальной библиотеки им. Сечени**

Не в одной из старых славянских кириллических печатных книг Национальной библиотеки им. Сечени содержатся рукописные маргиналии, владельческие знаки – записи на полях или печати –, которые свидетельствуют о том, что данные книги когда-нибудь принадлежали некоторым из греко-католических общин исторической Венгрии. В сообщении рассматриваются печатные книги с греко-католическими владельческими знаками, находящиеся в разных (специальных и в основном) фондах Венгерской национальной библиотеки и открытые до сих пор. Исследование в этот раз ограничивалось книгами, напечатанными на славянских языках кириллическим шрифтом и объявленными до 1850. года. Оно сосредоточивается на маргиналиях, написанных кириллическими буквами на церковнославянском языке или на латыни, связанных с греко-католическими общинами или личностями исторической Венгрии.

Keywords: 19th century, National Széchenyi Library, Hungarian Greek Catholic Church, Cyrillic old prints, marginalia, mark of possessor, Slavic and Latin inscriptions.

⁵⁷ UDVARI 1992, i. m. 162.

⁵⁸ OROSZ Ádám, *Egyházi beszédek vasárnapokra*, Eger, Joo János Ny., 1854. Jelzete: Ant10711.

⁵⁹ MRZOVIC, Avram, *Rukovodstvo k" slavenskomu krasnorěčŕŕŭ, vo oupotreblenŕe lŭbitelej slavenskago āzyka izdano Avraamom" o[t] Mrazovičŕŕŕŭ*, V" Budině gradě, pismeny Kr. ounŕversŕteta oungearskago, 1821. Raktári jelzete: M 210.531.